

ה) פירושים על מאמרי חז"ל הנמצאים בסדור.

נמצאו בסדור הרבה פירושים על מאמרי חז"ל והם לשון רש"י בנמרא ונראה מזה שהיה ס"י רש"י לתלמוד כבר מסודר, כמו שתראה ס"י ח' ס"י בין חנלה ללבן נזת צמר שצבעו חכלת יש בה מקומות שלא עלה שם הצבע יפה, הוא ס"י רש"י ברכות ס' ע"ב במשנה וע"ש בתוס'. ס"י ל"ב כרע כחזרא וקוף כחזוויא, הס"י הוא כמו שהובא ברש"י ברכות י"ב ע"ב. ס"י ס"ד פ"י כלי חרס הנשכר ונשאר בו בית קיבול. ס"י ק"ב נמילת ידים על שם כלי ששמו אנטל. ס"י קנ"ב דיבק שכרי שופרות פסול, ס"י דיבקו בדבק שקורין גל"ד, כ"ה ברש"י ר"ה כ"ז ע"א. שם שם אם שמע קול החיצון, ס"י דאיכא חציצה, פנימי מסמקת התקיעה לחצאין, כן פירש"י ר"ה כ"ז ע"ב. שם שם דהפסיה כי כיתונא, ס"י כהפכת חלוק לעשות פנימי חיצון, כ"ה ברש"י ר"ה שם. שם שם דרך העברתו בעיני, ס"י כבהמה מחיים בעיני, כן פירש"י בנמרא שם. שם שם כמינו כשר, ס"י אם אינו מעכב את התקיעה, כ"ה ברש"י בנמרא שם. ס"י קנ"ג ס"י צרור כמו צרור של מנחות לשון יבש דורש בלע"ז, ברש"י בנמרא ר"ה כ"ז ע"ב צרור לשון יבש רוויש בלע"ז, והמלות „כמו צרור של מנחות" ליתא שם, והכוונה למאמרם במנחות ק"ב ע"ב, אבל לפנינו שם צריר של מנחות ופירש"י שם צריר של מנחות כראמרינן לענין שופר ר"ה כ"ז ע"ב, צריר לשון יובש, ועיין בסדור שם הערה ד'. ס"י קנ"ד קרחו ותקע בו, ס"י קרחו נקבו, צ"ל קרחו והוא לשון רש"י בנמרא ר"ה כ"ז ע"ב. ס"י קנ"ה ס"י [לסין] שהן שומעין קול השופר לעולם, הוא בפירש"י ר"ה כ"ח ע"א. ס"י קנ"ו ס"י היה עומד [כשפת הבור] בו, כן פירש"י בנמרא שם. שם שם אמר רבא מצות לא ליהנות ניתנו, ס"י לא ניתנו לישראל להיות קיומם להם הנייה, אלא לעול על צוואריהם ניתנו, הוא פירש"י ר"ה כ"ח ע"א (ובצ"ל שם בהערה ה'). ס"י קנ"ז שופר של ר"ה אין מעבירין עליו את התחום, ס"י לילך חוץ לתחום בו, כ"ה בפירש"י ר"ה ל"ב ע"ב במשנה. שם שם ואין חותכין אותו, ס"י אם [בא] לתקנו בו, הוא פירש"י בנמרא ר"ה שם. ס"י ק"ס תקיעות וברכות אין מעכבין זו את זו, ס"י תקיעות וברכות דעלמא בו, הוא בפירש"י ר"ה ל"ד ע"ב וע"ש ברא"ש. ס"י קס"א ס"י סדר תקיעות שלש, אחת למלכויות ואחת לזכרונות ואחת לשופרות, הוא פירש"י במשנה ר"ה ל"ג ע"ב. שם שם ס"י תקע בראשונה פשוטה שלפני התרועה, הוא פירש"י במשנה שם. ס"י קס"ב ס"י דהא כתיב לן בכמה דוכתא בו, הוא פירש"י ר"ה ל"ד ע"א. שם שם ס"י והעברת פשוטה משמע העברת קול אחד בו, הוא בפירש"י שם. שם שם ס"י ביו"ב, הוא בפירש"י שם. שם שם ס"י מנין דהנך פשוטה, הוא בפירש"י שם. שם שם ס"י תרועה, הוא בפירש"י שם. שם שם ס"י לפי ששלש תרועות הללו בו, פירש"י שם. שם שם ס"י נאמר בר"ה בו, רש"י שם. ס"י קס"ג גנחתי גנח, ס"י כדאם הגנח מלבן, הוא פירש"י ר"ה ל"ג ע"א. שם שם ס"י לשושה לאחריה, הוא בפירש"י ר"ה ל"ד סע"א. שם שם ס"י גניחות ארוכות קונפליין בלע"ז, והדר מיילל ס"י רציין בלע"ז, הוא ברש"י שם ל"ד ע"א. ס"י קס"ד מי שבירך, ס"י התפלל הפל המוספין ובירך תשעה ברכות בו, הוא פירש"י במשנה ר"ה ל"ג ע"ב. ס"י קס"ה ס"י גחריה נחר נחרו לסימן שפיימתי הברכה, הוא פירש"י ר"ה ל"ד ע"ב, ועיין בסדור שם הערה ג'. שם שם ס"י לא אמרו, הוא פירש"י שם. שם שם ס"י ודאי

הוא כו' עד סוף הסימן, הוא בפירש"י שם. סי' רכ"ט סי' קערות לאחר שאכלו בהן צריך להוציאן חוץ לסוכה משום מיאוס, הוא לשון רש"י בנמרא סוכה כ"ח ע"ב על מאני מיכלא, והמלות „משום מיאוס" ליתא שם. שם שם סי' נר של חרס קריישול כך שמו, הוא לשון רש"י בסוכה שם על ושרנא במטללחא נר של חרס שקורין קרושיייל. סי' ר"ל סי' ספח שוחק מודד בארבע אצבעות שאינן נוגעות זו בזו כו', הוא פירש"י סוכה ו' ע"ב. שם שם סי' היכי דמי צורת הפתח קנה מכאן וקנה מכאן כו', הוא פירש"י בנמרא שם. שם שם סי' משמע דמסח ששנינו כו', הוא פירש"י בנמרא שם. שם שם סי' דתרווייהו ספח בעינן כו', הוא פירש"י שם. סי' רל"ב סי' סוכת גוים שעשויה לישוב בה כל ימות החמה. כל הלשון הוא בפירש"י סוכה ח' ע"ב. עוד שם רועים שעושים סוכה כו' עד סוף הסימן, הוא לשון רש"י שם. סי' רל"ג שאין מסכנין במחוכר כו', הוא לשון רש"י במשנה סוכה י"א ע"א. שם שם סי' מכלמן ברוב, הוא ברש"י שם. סי' רל"ד סי' זרדין מיני קנים הם כו', הוא לשון רש"י במשנה סוכה י"ב ע"א. שם שם אין מסכנין בהן כו' פירש"י שם. שם שם סי' כל דבר יחידה, הוא לשון רש"י בנמרא שם. סי' רל"ה שוויי ושווצרה, סי' ירקות הן, הוא פירש"י סוכה י"ב ע"ב. שם שם סי' מיני סנה הן, הוא בפירש"י סוכה י"ב ע"ב. סי' רל"ז סי' המשלשל כל מלמעלה למטה קרי שילשול כו', הוא בפירש"י סוכה מ"ז ע"א במשנה. שם שם סי' לא בנוכה קאמר אלא ברככה, הוא פירש"י סוכה י"ז ע"א. שם שם סי' בית שנפתח גנו באמצעו כו', הוא בפירש"י שם. סי' רל"ז סי' הנשר שלא [יהן] עלין וקיסמין נושרין לשלחן כו' עד סוף הסימן, הוא לשון רש"י סוכה ו' ע"א במשנה, סי' רל"ח סי' אויטמישא נישורא במ"א כו' עד סוף הסימן, הוא לשון רש"י סוכה ו' ע"ב. סי' רל"ט סי' הוי מיעוט כו' עד שלא בסמוך לרוסן, הוא לשון רש"י סוכה י"ח ע"א. סי' ר"ם סי' כל חצר שבתלמוד לפני הבתים הן כו', הוא לשון רש"י סוכה י"ז ע"א במשנה. סי' רמ"א סי' סיכך על גבי אנסדרה שיש לה פצימין כו', הוא ברש"י בנמרא סוכה י"ח ע"א, שם שם סי' פי חקרה עוביין של נסרים בחורן כו'. הוא בפירש"י שם. סי' רמ"ד סי' כמין צריף כך של צידין שאורכין בתוכן את העופות כו' עד א"כ יש בו טפח זקוף, הוא לשון רש"י סוכה י"ט ע"ב. שם שם הפרוסה סביבות המטה, צ"ל סי' כילה הפרוסה סביבות המטה, הוא בפירש"י בנמרא שם. עיין בסדר הערה פ'. סי' רמ"ז סי' על החנינה כו', הוא בפירש"י שם מ' ע"א. שם שם סי' בכרמים ציורים מעשה אורג כו' עד סוף הסימן, הוא לשון רש"י סוכה ו' ע"א. סי' רמ"ח סי' אין לדבר קצבה אם רצה להתענות אין זוקקין לו כו', הוא בפירש"י סוכה במשנה כ"ז ע"א. שם שם מכאן ואילך רשות כו' עד סופו, הוא בפירש"י בנמרא שם. סי' רמ"ט סי' אין יוצאין מסוכה לסוכה לאכול כו' ולישן כו' עד סוף הסימן, הוא לשון רש"י סוכה כ"ז ע"ב. סי' ר"ג סי' לכם משלכם, הוא ברש"י סוכה כ"ז ע"ב. סי' רנ"ב סי' בבוקר כשהולך לבית המדרש, לשון רש"י סוכה כ"ז ע"א. סי' רנ"ג סי' הולכי דרכים ביום פטורין מן הסוכה ביום כו' עד סוף הסימן, הוא לשון רש"י סוכה כ"ז ע"א. סי' רנ"ד סי' שומרי גנות ופדרסים אין זוין משם כו' עד סוף הסימן, הוא לשון רש"י שם. סי' רנ"ה סי' למינגא בכלתא כו' עד סוף הסימן, הוא לשון רש"י שם. סי' רנ"ו סי' ממהרת להתקלקל בגשמים מעט, הוא לשון רש"י סוכה כ"ט ע"א. שם שם סי' לאסוקי אם הקיץ משנתו כלילה כו' עד

סוף הסימן לשון רש"י שם. ס"י רנ"ח ס"י אסקותא דיקלא מצא הרקל כשהוא סמוך לרקע כו' עד ויאגדס יחד, הוא בפירש"י סוכה י"ג ע"א וע"ש בתוס' שם שם [דוקרי דקני] כמו אסקותא דיקולא אלא שזה של קנים וזה של דקלים כו' עד סוף הסימן, הוא לשון רש"י בנמרא שם. ס"י רנ"ט ס"י לא שמיא אנד כו' עד שחמא שם אנדרתו קיימת, הוא לשון רש"י סוכה י"ג ע"א. ס"י ר"ס ס"י שתיהן כשרות היכי דמי כגון שהתחנה חמתה מרובה מצלתה כו' עד סוף הסימן, לשון רש"י סוכה י' ע"א. ס"י רס"א ס"י היכי דמי דתחנה פסולה כו' עד סוף הסימן, הוא לשון רש"י בנמרא שם ד"ה היד, ולפנינו בסדור חסרה מלת „ס"י" ס"י רס"ב ס"י המעובה שסכך שלה עב מאד, הוא לשון רש"י במשנה סוכה כ"ב ע"א. שם שם ס"י כוכבי חמה כשהחמה זורחת עליה, עד אליבא דב"ש, הוא לשון רש"י בנמרא שם. והסיום בסדור ובי"ה מכשירין עד סוף הסימן לא הובא ברש"י שם. ס"י רס"ג ס"י אוכלין אכילת ארעי כו', זה לא נמצא ברש"י סוכה כ"ו ע"א רק קצת, עיין בסדור הערה ד'. ס"י רס"ד ס"י שיוכל לצאת חוץ לסוכה, הוא בפירש"י סוכה כ"ו ע"א. ס"י רס"ה ס"י שאינו נרוך אחריה לקרות ולשנות עד שתבא אליו, הוא ברש"י סוכה כ"ז ע"ב ועיין בסדור הערה ו'. ס"י רס"ו ס"י למה לי למימר החזירו כו' עד סוף הסימן, הוא לשון רש"י סוכה מ"א ע"ב. ס"י ר"ע ס"י ללמוד נייענעו או ברכתו, הוא ברש"י סוכה מ"ב ע"ב. ס"י רע"א ס"י עושין פירות אלו תלמידי חכמים שהם מבקשים רחמים על בעלי בתים שניצלו מן הפרעניות, זה לא נמצא ברש"י מנחות כ"ז ע"א רק הוא לקוח מן בה"ג הי לולב (ל"ד ע"ב). ס"י רע"ד ס"י אלוכל לחודיה דאנו מברכין על נטילת לולב ולא על נטילת אתרוג, זה לא נמצא ברש"י שלפנינו בנמרא סוכה ל"ז ע"ב, רק מה שהובא בסדור וליגבהה לאתרוג מ"י כו' עד סוף הסימן הוא לשון רש"י שם. ס"י רע"ה ס"י לא ילפי, לא למדוה מרבותיהם ושמא מקראות הללו לא לדרוש גזרה שוה זו נכתבו, הפ"י לא נמצא ברש"י שלפנינו בסוכה ל"ג ע"א. שם שם ס"י התנאה לפניו, הוא לשון רש"י סוכה ל"ג ע"א ועיין בסדור שם הערה ה'. ס"י רע"ו ס"י כיצד עושה כו' עד ומביא מעלה ומוריד, הוא לשון רש"י סוכה ל"ז ע"ב ומלת „פ"י" הוספתו. ס"י רע"ז ס"י לולב כף של חמרים, כ"ה ברש"י במשנה סוכה כ"ט ע"ב. שם שם ס"י נפרצו עליו משדרה שלו כו', לשון רש"י שם, גם מה שהובא שם מחוברין הן מלמטה כו', הוא לשון רש"י שם במשנה על נפרדו. שם שם ס"י נסדק [נסדקן] ראשי העלין כו' עד ומחצית עלין לכאן, הוא לשון רש"י בנמרא שם ל"א ע"ב. שם שם דעביד כהימנק, כל הפ"י שהובא שם הוא מרש"י שם. שם שם ס"י שכל עליו עולין מצד אחר, הוא ברש"י שם. שם שם ס"י נחלקה התיומה שני [עלין עליונים] כו', לשון רש"י שם. ס"י רפ"א ס"י נפרצו נשרו, הוא לשון רש"י במשנה סוכה ל"ב ע"ב. עוד שם דבציר משלשה כרי עלין לא הוי עבות כו', הוא בפירש"י סוכה ל"ג ע"א. ס"י רפ"ב ס"י [ענף] עץ עבות עץ שכלו ענף כו', כל הלשון הוא מפירש"י סוכה ל"ב ע"ב. ס"י רפ"ג ס"י נפות חמרים כו' כל הלשון עד דקטום כשר, הוא לשון רש"י סוכה ל"ד ע"ב. ס"י רפ"ה ס"י צפצפה מין ערבה ועלה שלה ענול, לשון רש"י סוכה ל"ג ע"ב. ס"י רפ"ו ס"י הגרילים על הנחל כו', לשון רש"י שם. שם שם ס"י קנה שלה עץ שלה כו', הוא לשון רש"י סוכה ל"ד ע"א. ס"י רפ"ח ס"י שלשה ענפים שצריך שיהא כל אחד עליו עלין לחין רש"י

בנמרא סוכה מ'ד רע"ב. סי' רס"ט בנבולין ולא יסוד נביאים לפיכך אינה צריכה [ברכה].
 הוא פירש"י שם. סי' ר"צ סי' הוויית כמין אכעבועות דקות, הוא לשון רש"י במשנה
 סוכה ל'ד ע"ב. סי' רצ"א סי' פרי עין שהעין כפרי בטעם שוה, הוא לשון רש"י
 סוכה ל"ה ע"א. סי' רצ"ב סי' וכחוטמו בעובי נוכחו שמשפע משם ויורד לצד ראשו
 כו' עד אדם נתן עינו, לשון רש"י סוכה ל"ה ע"ב. סי' רצ"ג ולפי שהוא חד ועשוי
 כמין בוכנא פילודר, זהו לשון מורי הזקן רבינו יעקב, הוא לשון רש"י סוכה ל"ה
 סע"ב, והטר לפנינו מלת "סי", ומכאור יותר בפירש"י במשנה ל'ד ע"ב נטלה
 מטתו ראש אתרוג מפי רבי יעקב. שם שם אבל רבינו יצחק הלוי כו', הוא ג"כ
 לשון רש"י בנמרא שם. סי' רצ"ד סי' דאיגלד נקלף, הוא לשון רש"י סוכה ל"ה
 ע"ב, גם הסיים כנולה כשרה במקצתה פסול, הוא ג"כ בפירש"י בנמרא שם ל"ז ע"א
 וע"ש בתוס'. סי' רצ"ה סי' אניקב ולא חסר קאי כו' עד וכשאנו מפולש, הוא לשון
 רש"י סוכה ל"ז רע"א. סי' רצ"ו סי' דומה לכושני שנדל כאן והרי הוא שחור כו'
 עד סוף הסימן, הוא לשון רש"י סוכה ל"ז ע"א. סי' רצ"ז סי' תפוח, הוא בפירש"י
 סוכה שם. עוד שם ככדור העשוי כמין כדור כו', הוא ברש"י שם וע"ש בתוס' ד"ה
 אתרוג. סי' רצ"ח סי' הוא ר' חנינא מטבל בה אוכל מקצתו, הוא ברש"י סוכה ל"ז ע"ב.
 סי' ש"ז הביא מצאתי כתוב בשם רבינו יצחק בר' יהודה שאמר משום רבינו יעקב
 כו' כן הוא בפירש"י שבת כ"ג ע"א ד"ה הרואה ומצאתי בשם רבינו יצחק בן יהודה
 שאמר משום רבינו יעקב דלא הוזקה ברכה זו כו'. [סי' תקס"ה, עיי"ש הערה ב'
 ד' וז'. סי' תר"ב, עיי"ש הערה א'].

(ט) הסדור וספר הפרדס.

ספר הפרדס המיוחס לרש"י (גדפס פעם ראשונה בקושמניא ופעם שנית
 בווארשוי) כולל פסקי דינים וגם תשובות ונסדר ע"י תלמידו רש"י ודברתי אודותיו
 במבוא לס' האורה סי' כ"ז עד סוף סי' ל"ה. והנה שני הספרים שונים הם זה מזה.
 הרבה פסקי דינים הנמצאים בסדור אינם נמצאים בפרדס וכמו כן להיפך, ונמצאו
 בפרדס הרבה דברים אשר מקורם בסדור ובפרדס הם עם הוספות, כמו שתראה
 בפרדס סי' ה' (דפוס ווארשוי) הביא תניא היה ר' מאיר אומר הייב כל אדם מישראל
 לברך מאה ברכות בכל יום, הוא לקוח מסדור רש"י סי' א' ובפרדס נמצא הוספת
 דברים אשר הוסיפו על לשון הסדור, עיין בסדור שם הערה מ'. עוד שם (דף מ'
 ע"ד) לפיכך תקנו חכמים פסוקי דומרה, הוא לקוח מסדור סי' ו' ובפרדס הוא ברחבה
 ובהוספת דברים, עיין שם הערה ב'. עוד שם (דף מ' סע"ד) לפיכך כוסלין פעם
 שניה ה' ימלך כו', הוא בהרחבת דברים ובהוספה ממה שהוא בסדור סי' ו', עיין
 שם הערה מ'. עוד שם סי' ה' (דף י' ע"א) וברכה דישתבח לא קבעוה אלא לאחר
 פסוקי דזמרא כו', הוא בהרחבת לשון מאשר הוא בסדור סי' ז', עיין שם הערה א'.
 עוד שם, יתגדל לשון המסוק כו', הוא מסדור סי' י"א ובפרדס שם יש הוספה וסיים
 לא שמעתי יותר, עיין שם הערה ו'. סי' ס"ג הוא בסדור סי' י"ד, ובפרדס הוא
 באריכות ממה שהוא בסדור. פרדס סי' ג"ז (דף י"ה ע"ב) הוא בסדור סי' כ"ט ובפרדס
 הוא קצת בסגנון אחר ובאריכות יותר: בפרדס סי' א' גדולים הם מעשי אבותינו
 כו' הוא מסדור סי' ל' ובפרדס הוא משונה קצת, עיין שם הערה ו' וכן הוא בסדור

סי' ל"א קצת בסגנון אחר, ע"ש הערה י"ד. בפרדס סי' ס' שאלו את ר' נטרונאי
 גאון מקום שאין ש"ץ אלא כו', הוא מסדור סי' ג"ג. סי' צ"ג לקוח מהסדר סי' צ'
 ובפרדס יש הוספה ע"ש הערה ד'. סי' ס"ו מה שהוא אומר בלשון נפילה כו'
 לקוח מהסדר סי' ק"ב בשינוי לשון, עיין הערה ב'. סי' ס"ד לקוח מסדר סי' ק"ב
 עיין הערה י', ובסדר הובא ושאלנו לרבי והשיב לנו, והוא כי התלמידים
 הביאו אשר שאלו מרש"י, אבל בפרדס סי' ס"ד הובא: שאלו התלמידים
 לרבינו שלמה אמר להם, מזה מאכזב כי הפרדס נסדר אחרי הסדר. סי' ע',
 ע"א, ע"ב, ע"ג נובע מסדר סי' ק"ד ק"ה ק"ו ק"ז באיזה שינויים, עיין בהערות. סי'
 ע"ז נובע מסדר סי' ק"ח, ק"ט, ק"י, ק"יא ובפרדס שם נוסף אחר וזו היא הברכה
 ,וגרסנה לתארה ואל תשנה בה". סי' ע"ח נובע מסדר סי' ק"ב. סי' ע"ט, ס'
 ס"א, ס"ב, ס"ג, ס"ד נובע מסדר סי' ק"ג, ק"ד, ק"ה, ק"ו, ק"ז, ק"ח, ק"ט, ס'
 ק"כ בסדר לא נמצא בפרדס, גם לא ברפ"ט קושט' (דף ל"ז ע"ג)]. סי' ס"ה לקוח
 מסדר סי' קכ"א וקכ"ב. סי' ס"ו נובע מסדר סי' קכ"ג, קכ"ד, קכ"ה, קכ"ו. סי' קל"ב
 (דף כ"ז ע"ב) טעם אחת שכח רבי, הוא מסדר סי' קל"ד (בהערה א' שם ע"ל
 פרדס דף כ"ז והאורה צד 104 ובח"כ שם ע' 194 סי' ס"ן]. וכן בפרדס בלקומים
 בסוף הספר (דף ג"ח ע"ד) והמלך המשפט שהוקשה בה, הוא בסדר סי' ק"ט.
 פרדס סי' קס"ח לקוח מסדר סי' קע"ז. סי' קס"ב לקוח מסדר סי' ר"ד ע"ש הערה
 א'. סי' קס"ג הוא מסדר סי' ר"ה. סי' ק"י טעם שמברכין על הבשמים בכרכת
 הברלה, הוא באריכות ממה שהובא בסדר סי' ר"ז. סי' ק"ד טעם בשמים במ"ש,
 הוא בסדר ר"ז, ושם בסדר הובא ומפי הרב ר' יעקב בר יקר נאמר לו. סי' קצ"א
 לולב שלא נאגר כו', לקוח מהסדר סי' ש"ג ע"ש בהערות. סי' קצ"ט שאילה זו
 מרבינו יצחק יורינו רבינו וי"א עינינו בדברי שאילתי מי ששכח ולא הדליק גרות
 של הגונה, הוא בסדר סי' שט"ז, ושם נמצא רק התשובה ובפרדס שם התשובה
 באריכות יותר, עיין הערה א'. סי' קצ"ח הוא מסדר סי' ש"ח, ש"ט, ש"י, ש"יא שכי"א
 עד ואנו נוהגין ביהודיע, עיין שם סי' ש"ח הערה א'. סי' כ"א הוא מסדר סי' שכי"א
 (אות ג') ושכי"ב וחסר מאמצע סי' שכי"ב עד אמצע סי' שכי"ה. [עיין בס"י שכי"ב הערה
 ד'] ונמצא מן אמצע סי' שכי"ה והכורים הרי הן קודש עד סוף סי' שכי"ה. בפרדס
 סי' כ"ב מעשה בא לפני [רבי] ששכח החזן וקרא ד' בפי ר"ח, הוא מסדר סי' שכי"ה
 ואחר הסיום דאמר מר אם אין לוי קורא כהן נמצא בפרדס שם הוספה בכל הברכות
 כולן כו' עד לברך עליו לפניו ולאחריו, ואח"כ הובא שם בימים שאין נטרין את
 ההלל עד סוף הס"י הרי הן ביחודים, הוא בסדר סי' שכי"ו ובפרדס חסר ההתחלה
 הלל ביחוד אסור לברך עליו לפניו ולאחריו, עיין סי' שכי"ז הערה א'. סי' ר"ג
 בפורים מתפלל שמונה עשרה, הוא מסדר סי' שכי"ח שכי"ט וש"ל [ושם בהערה א'
 צ"ל פרדס סי' ר"ג]. עוד שם בפורים אין נוסף על פניהם כו', הוא מסדר סי' של"א,
 ובפרדס נלקה המאמר בחסר ע"ש הערה א'. סי' ר"ד המבקש לצאת לדרך, הוא
 מסדר סי' של"ב ע"ש הערה א'. עוד שם והקורא את המגילה כורך וקורא אותה
 כס"ת, הוא מסדר סי' של"ג. עוד שם ומגילה שאינה משורטטת הוא מסדר סי'
 של"ד. ועיין שם הערה ג' ובסי' של"ח הערה ה' כי בפרדס נלקה המאמר בחסר. סי' ר"ה
 (דף ל"ח ע"א) ועוד אמר הרב ר' קלונימוס מה שנהגו ציבור [לומר] בפה א' איש

יהודי נו, הוא בסדור סי' שמ"ד והובא שם סתם לא בשם ר' קלונימוס. סי' ר"ד מעשה היה ואירע פורים בא' בשבת, הוא בסדור סי' שס"ה. סוף סי' ר"ה וכך מנהגו של רבינו קלונימוס הזקן כשמחלק מתנות לאכזונים נו, הוא בסדור סי' שס"ו אבל בסדור לא הובא בשם ר' קלונימוס. סי' י"ב (דף י"ב סע"ב) פרשת האזינו, הוא בסדור סי' שס"ט. סי' י"ז יש מקומות, הוא מסדור שי"ג. סי' ט"ז במס' סופרים דריש, הוא מסדור סי' שניא ובפרדס הוא באריכות יותר, עיין שם הערה א'. סי' י"ז שבת שלפני הספח נהגו העם לקרותו שבת הגדול, הוא מסדור סי' שניב ובפרדס שם הובא עוד מעט אחר בשם קצין אחד רבינו יצחק מארץ הגר, ובשבלי הלקט סי' ר"ה הובא בשם הפרדס שחיבר רש"י ז"ל: קצין אחד ר' יצחק יוסקונמו בארץ הגר, עיין שם הערה ב'. עוד שם בסופו שנינו במס' סופרים, הוא מסדור סי' שניג. סי' ק"ל הוא מסדור סי' שס"ו. סי' ק"ט אשה שלוותה מחברתה כבר נו, הוא מסדור סי' שס"ז. עוד שם לפני הספח נו, הוא מסדור סי' שס"ח. סי' קכ"ט ספח שחל להיות באחד בשבת, הוא מסדור סי' שס"ט. שם ואסור לאכול מצה מבעוד יום קודם שיקדש, הוא מסדור סי' שי"ע. שם שאלו את רבי נו, הוא מסדור סי' שע"א. סי' קל"ט חטה שנמצאת בתרנגולת כפסח, הוא מסדור סי' שע"ב. סי' קל"א הוא מסדור סי' שע"ג שע"ד שע"ה שע"ו שע"ז שע"ח. סי' קל"ב וחרוסת הוא מסדור סי' שפ"ב ע"ש בהערה וסי' שפ"ג שפ"ד ע"ש הערה ב' וסי' שפ"ה שפ"ו שפ"ח שפ"ט וע"ש במס' שצ"א הערה ב' ובפרדס סי' קל"ב נמצא מאמר מפי ר' קלונימוס. סי' י"א סימני הפרשיות, הוא מסדור סי' ת"ד. סי' ק"ט הוא מסדור סי' ת"ה. סי' קנ"ה תיב שחל להיות במו"ש, הוא מסדור סי' ת"י"ד. סי' קס"ב הוא בסדור שם. סי' ק"ט שמעתי שאומרים במנצא ענינו בת"כ, הוא מסדור סי' תמ"ו. סי' נ"ו וכך השיב ר' יוסף הגדול, הוא בסדור סי' תכ"א, ובפרדס שם נוסף עוד די"א לפי שהיין חרפה וסיים כך שמעתי. סי' ב' למעריב תקנו לומר והוא רחום יכפר עון, הוא מסדור סי' תכ"ה ובפרדס יש עוד מאמר ויש אומרים שלש עשרה בריחות נו, והוא הוספה על לשון הסדור. עוד שם לכך אומר בלילה אמת ואמונה, הוא מסדור סי' תכ"ז ובפרדס בשינויים קצת ובאריכות יותר ממה שהובא בסדור. עוד שם ולפי ששנינו תפלת ערבית רשות הוא מסדור סי' תכ"ח. עוד שם ועוד קבעו ברכנו בכרכה המשולשת בתורה, הוא בסדור סי' ת"ל. עוד שם נראה לרבי, הוא בסדור סי' תל"ב. סי' רפ"ה סדר מנוחה, הוא מסדור סי' תנ"ה ובפרדס הוא בסדר אחר ובהוספות. ובפרדס נמצא שם ובמנוחה שכתב ר' יהודה חסיד היה כתוב נו (עיין מבוא לסי' האורה צד 98), ומה שנמצא לפנינו בסדור כשהוא מכניסה גוללה כקנה ליתא בפרדס. פרדס סי' ג' הוא בסדור סי' תע"ה ותע"ז אבל בפרדס הוא בסגנון אחר ע"ש בהערה. עוד שם סוף סי' ג' בענין מגן אבות, הוא מהסדור סי' ת"ט. [ועי' בפרדס סי' ד' ובסדור סי' תק"ה, תק"ה, תקי"ג תקי"ה, תקט"ו ותקט"ז. פרדס סי' ה' (פ' ריש ע"ד) ובסדור סי' תקי"א. פרדס סי' קי"א ובסדור סי' קכ"ה. פרדס סי' קי"ב ובסדור תקכ"ו (עיי"ש הערה ו'). פרדס סי' קי"ג ובסדור סי' תק"ל. פרדס סי' קי"ד ובסדור סי' תקל"ב. פרדס סי' קט"ו ובסדור סי' תקל"ג. פרדס סי' רצ"א ובסדור סי' תקנ"ג, תקנ"ג, תקנ"ד, תקנ"ו וכו'. פרדס סי' ר"ב ובסדור סי' תקפ"ג ותקפ"ד, פרדס סי' רכ"ד ובסדור סי' תקפ"ט. פרדס סי' רכ"ה ובסדור סי' תקצ"ב. פרדס סי' רל"ח ובסדור סי' תקצ"ד. פרדס סי' רל"ב ובסדור סי'

תקצו ותקצט, סדרס ס"ס רכ"ו (מס' האורה) ובסדרו ס' תר"ב. סדרס ס' רמ"ח (מס' האורה) ובסדרו ס' תר"ו. סדרס ריש ס' רמ"ו ובסדרו ס' תר"ח. סדרס ס"ס רמ"ז ובסדרו ס' תר"כ. סדרס ס' קמ"ו (מס' האורה) ובסדרו ס' תרכ"א. סדרס ס' קנ"ג ובסדרו ס' תרכ"ד. סדרס ס' קנ"ב ובסדרו ס' תרכ"ה ותרכ"ו. סדרס ס' קל"ה ובסדרו ס' תרל"א, תרל"ב ותרל"ד].

י) הסדור ומחזור ויטרי.

המחזור ויטרי נתחבר ע"י רבינו שמחה, תלמידו של רש"י ובס' הישר לר"ת ס' תר"כ (דף ע"ג ע"ג) הביא: וימצא כתוב במחזור שתיקן הנדיב ר' שמחה שיש בו ס' רוב דברים מסדר רב עמרם והלכות גדולות ורבי' שלמה ושאר נאונים ומצוי הוא ברוב מקומות עכ"ל. רבינו שמחה כעל מחזור ויטרי נפטר לעדות היוחסין בשנת ד"א תתס"ה [הוא השנה¹] אשר הלך רש"י ז"ל לעולמן ורבינו תם נפטר ד"א תתקל"א, ס"ו שנים אחר פטירת רבינו שמחה מויטרי, והיה בזמן חי' ר' שמחה עוד צעיר לימים, ומה שהובא במח"ו כשם ר"ת הם הוספות שנתוספו אח"כ ואולי ע"י ר' יצחק ב"ר דורבולו. או רבינו שמחה נפטר הרבה שנים אחר תתס"ה, לכן תראה לנכון מה שהובא בס' הישר לר"ת דף ס"ב ע"ד ועוד תודיעני מה שאמר לי הנדיב ר' שמחה ששאל ממך כו². וגם בהגהת אשרי ב"ב ס"ט איתא מעשה בא לפני ר"ת כו' והשיב רבינו שמחה כו' וקבל ר"ת את דבריו כו'. לפני המחבר הזה היה הסדור לרש"י ז"ל כבר מסודר והביא הרבה דברים ממנו וסדרם בסדר אחר, ולמעטים הוסיף על לשון הסדור ותמצאם בהערות, ומה אביא איזה דוגמאות. במח"ו בהתחלתו (צד 3) הוסיף ויש או' מה בנימטרי" מאה בא"ת ב"ש, גם הוסיף [ור"ת] ס' דבאותו פסוק כתוב [מאה] אותיות כו', וזה ליתא בסדור, עיין בסדור ס' א' הערה ז'. מח"ו ס' ט"ז וי"ז (צד 12) עד ואין להוסיף דבר על ה' ימלך כו' (צד 13) ליתא בסדור כמי' י"ט וס"י כ'. בסדור ס' נ"ה ואמר פרישה ראשונה של תילים, במח"ו ס' מ' צד 23 סיים, "כלומר פרישה שנאמרה ראשונה לפרישות שנאמרות מתילים".

ס' נ"ח בסופו נמצא במח"ו ס' ט"ב צד 24 הוספה, ובהלכות רב אלפס מצאתי כך כו"י והוא כרי"ף ברכות ס"ד וכן אמר רב נחמן אמר שמואל כל השנה כולה מתפלל אדם הבינו כו' הוא ג"כ כרי"ף שם. גם ס' מ"ג במח"ו שם א"ר נתנום א"ר יוסי

¹ [ע"י במ"ע החדשי 1897 ע"י 809 הערה 1].

² [לפי הערת הר"ג מחרש"ם ראוונטהאל בהערותיו לספר הישר לר"ת (תוצאת חברת מקיצי גרדומס, ברלין תרנ"ח) ס' ע"ג ס"ב ע"י 169 אפשר שהוא ר' שמחה ב"ר שמואל משפירא שקבל מר"ת ודן לפניו ור"ת הסכים עמו. והלך כזה בעקבות רח"מ באור החיים ס' 1215 שסמך עצמו על דברי הג"א פ"ט דב"ב ס' ל"ט שהביא גם רש"י ז"ל כאן. אמנם המעיין בא"ז ב"ב ס' קצ"ט (דף ל' סע"א) יראה דמ"ס נפל בדברי הג"א. שדבריו נובעים מכאן, וצ"ל ר' שמריה ב"ר מרדכי (שהיה רבו של ר' שמחה משפירא. ע"י באוה"ח שם ובס"י 1225 וגם במ"ע החדשי 1907 ע"י 118 ס' 210) ובאז"ק כ"י שתחת ידי כעת איתא נמי ר' שמריה. וע"י גניעת אות' י' לאות ר' נשתנה צורת שתי האותיות לח' וזוהו נתהווה השם ר' שמחה! — ובהגונג למח"ו ע"י מה שכתב הח' גראסס בס' Gallia Judaica ע"י 196 ובמ"ע החדשי 1897 ע"י 306].

שעה ולא הזכיר גבורת נשטים עד סוף הסימן המסיים מפני שצריך לאומרה על הכוס הוא מר"ף שם.

סי' נ"ט אחר הסיום ואינה פחות מעשרה נמצא במח"ו סי' מ"ה ועבריין שעבר על גזרת ציבור כו' עד סוף הסימן. וזה ליתא בסדר ונמצא בהאורה ח"ב סי' ק"ל ובאיסור והיתר סי' קכ"ה והבי"א או"ח סי' נ"ה הביא דין זה בשם המנהיג, והוא במנהיג דין עשרה לתפלה סי' ע"ט, וסיים במנהיג שם „כך כתב רש"י ז"ל". גם במח"ו שם ריש סי' מ"ו המתחיל חצות לילה עד מתחיל בריבון העולמים נוסף במח"ו וליתא בסדר, ודין זה הביא האבודרהם (דפ' אמשטרדם דף י"ג) בשם המח"ו וגם הבי"א או"ח סוף סי' מ"ו הביא את האבודרהם וגם את הרא"ש ע"ש.

סי' ס"ו בסופו אחר הסיום מהכתוב נוסף במח"ו סי' נ': לחמם טמא בנימטריא בלא ניגוב ידים ואית דאמרי לחמם טמא מאישר אדיחם שם, כלומר בהרחה בעלמא בלא ניגוב, ובשבה"ל השלם סי' קל"ז הביא מצאתי בספר נימטריאות לחמם טמא בנוים בנימטריא בלא ניגוב ידים. וגם הטור או"ח סוף סי' קנ"ח הביא לחמם טמא בנימטריא בלא ניגוב ידים ועיין בכ"י שם.

סי' ע' אמר להו לית דין צריך בשש. נמצא במח"ו סי' נ"ב שהוסיף בשש [ס'] מלה היאכל תפל מבלי מלה (איוב ו' ו') מתרג' מרלא בשש כן ראיתי בערוך ולי נראה לשון איחור כמו כי בשש משה ע"כ, עיין בסדר שם הערה ד'.

סי' ע"ד בסופו ואורה מברך כדי שיברך לבעל הבית, במח"ו סי' נ"ג סיים דכתיב וברכת את אלהיך, את לרבות בעל הבית דאתין לרבות כראמר בכל שעה [הוא בפסחים כ"ב ע"ב].

סי' ע"ה נמצא במח"ו סי' נ"ד הוספה, עיין בסדר שם הערה ו'.

סי' פ' אחר הסיום אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן, נמצא במח"ו בס"י נ"ז ומכי אכל כזית דגן מיהא נפיק כו'. כל הלשון הוא מרש"י ברכות מ"ח ע"א ד"ה עד שיאכל ובמח"ו שם סיים כך ססק המורה בברכות בשלשה שאכלו, כוון בזה לרש"י ז"ל ועיין שם הערה ד'.

סי' פ"ג אחר הסיום בקורא להניה, נמצא במח"ו סי' ס' צד 31 סי' שאינו קורא התיבה כקריאתה אלא במסורת שלה בחסירות ויתירות כמות היא שלא יענה לעשות מהחסר היותר ובהפך בהגהתו, ועיין בתוס' ברכות י"ג ע"א ד"ה בקורא להניה. סי' ק"א אמר רב ששח ובברכת הארץ, נוסף במח"ו סי' ס"ו „ואית דגוס"י ובני כלומר באיזה ברכה מעמר ליה, ומשני לה בברכת הארץ ולא כאחרונה, וזה ליתא בסדר ולא בס' הסדרים.

סי' ק"י אחר המלות מעין הטוב והמטיב נוסף במח"ו סי' ע' ומעין ד' היא ומעין שלש דקרי לה תלמודא מעין ג' דאורייתא קבעי מיטר ברוך אתה ה' על הארץ. וליתא בסדר ובפרדם סי' ע"ג.

[ועי' סי' קס"ג הערה ב', קע"ב הערה א', קע"ג הערה ז', קע"ז הערה א' וה', קע"ט הערה ו', קפ"ג הערה ז', קפ"ד הערה א', קפ"ו הערה א', ר"י"ד הערה א' וב', רפ"ז הערה א', ר"י"ח הערה ב', ר"י"ט הערה ג', ר"כ הערה ב', רכ"ב הערה ג' וה', רל"ב הערה ג', רע"ע הערה ה', ש"ד הערה א', ש"ו הערה א' וג', ש"ז הערה ב', ש"כ הערה ח', שכ"א הערה ח', שכ"ב הערה ד', ש"ל הערה ב', של"ג הערה א', שנו

הערה ה', שס"ד הערה ג', שס"ד הערה ה', ת"ד הערה י"ג, ת"ו הערה ג', *ת"ז הערה ג', תכ"ח הערה ב', תל"ד הערה כ"ח ול"ב, תקל"ז הערה א'. וכמה פעמים נמצא שבמס"ו הלשון מתוקן יותר מבסדרו שלפנינו והעיריות על זה במקומותם. למשכותם].

יא) תכונת כתב יד א'.

שלושה ספרים נפתחים לפנינו מסדור רש"י, האחד הוא כ"י הנמצא באוצר הספרים של די ארסטי בפארמא קובץ 858 כתוב על קלף בתבנית פאליא ומכיל 286 דפים. ונמצא שם עוד איזה כתבי יד¹⁾ ומן דף קע"א עד סופו דף רס"ז נמצא סדור רש"י ז"ל והסופר כתב: ועתה אחל לכתוב סידור רבינו שלמה ז"ל. ובסוף כתב: סליק סידור רבינו שלמה זצ"ל חזק. הכ"י הזה נשלח אלי מאוצר הספרים בפארמא, ונעשה למעני העתקה. ככ"י הזה בחרתי לתת לסנים הספר²⁾. הכתב יד הזה נלקח בחסר כלומר שנשמטו איזה גליונות אשר נאבדו באורך הזמן, כמו שתראה בס"י שכ"ד במאמר ויש שנותנין בפרשיות אלו ובהפסקות שלהם סימן אחר, וכן הוא ב' ד' כהלכה בערב שבת ככוסות בשבת בנתיים, [ס"י] ב' ד' שאם חל ראש חודש בשני בשבת ואחר זה כתוב שם אבל ככנוס"א של אותה העיר וחסר בנתיים המאמר מן כרביעי בשבת עושין כהלכה וכל הסיום עד סוף הסימן וס"י שכ"ה שכ"ו והתחלת ס"י שכ"ז וכאמצע הסימן הזה [מס"י שכ"ז] נמצא אבל ככנוס"א של אותה העיר וחסר דף שלם,

¹⁾ מן דף 1 עד דף 121 נמצא הסמ"ק עם איזה הערות מאיש אשר לא חתם שמו. ומן דף 121 עד 126 נמצאו דיני מקה. ובדף 126 עמוד א' ועמוד ב' דין כבור מר' יחיאל הלוי. ובסוף כתב הסופר: סימתי זה ספר המצות בשם שר"י המושל בקצוות אני הסופר משה בוד"ר יחיאל סימתי חיום כ"ב בחודש אייר שנת חמשת אלפים וסאה ועשר לבריאת עולם. אח"כ נמצא ספר איסור חיתור מר' יצחק מדורא ז"ל (תוא ס' השערים או שערי דורא הנקרא אסור חיתור) והוא מן דף 127 חצי עמוד א' עד דף 144 סוף עמוד א' ובסוף כתוב: סליק איסור חיתור אשר חיבר הרב ר' יצחק מדורא זצ"ל, והוא עם הערות מאת איש אחד אשר לא נזכר שמו. ועם איזה הערות אשר בסופם הסיום "עכ"ל מרש"י (הוא מרש"י מרושין הנזכר כ"פ בהגהות שערי דורא (דפוס יעסניץ תס"ד) דף ד' ע"ג [וגדון זה הובא בלקוטם מהלכות אמרכל דף כ"א ע"א בשם מהר"ם ריש"ן]. דף ו' ושם ע"ג וע"ה, ס' כ"ד ע"ב, ל' סע"ב וכו' ובאמרכל שם דף כ"ח ע"ב איתא כתב מהר"ם מריש"י. וע"ג מש"כ צונץ, צור נעשוכסע ע"י 58 וגראסס בס"י GJ. ע"י 248]. ובדף קל"ב סוף עמוד א' הובא וכן ססק ר' יהודה ב"ר מאיר רבו של רבינו גרושם מאור הגולה המכונה ר' לוטמין [יש לתקן ליאונטין, הוא רבינו יהודה ב' מאיר הכהן הזקן ונקרא רבינו ליאונטין והיה רבו של רגמ"ה ועיין שה"צ אות ג' ס"י י"ג, וגם מכונה רבינו ליאון, עיין אור החיים צד 461]. אח"כ נמצא ספר תשב"ץ מן דף 144 ע"ב עד דף 171 ע"א והתחלתו הרב רבינו מאיר ז"ל (הוא מהר"ם ב"ב מרוטונבורג) ואומר שמוחר לילך בשבת במלית קמן כו' (לפנינו ס"י מ"ד) ובדף 149 ע"ג כתוב אחיל תפילות ראש השנה כמו שה"י נוהג מרמנ"ע, וכמה פעמים בתוך הספר הובא ואומר הרמנ"ע (הוא ר"ת מורי ר' מאיר נ"ע):

²⁾ הכ"י של הר"א עפשטיין שהזכרתי במבוא לספר האורה סוף ע"י 60 הוא העתקה מכ"י פארמא הנ"ל אבל המעתיק החל בה' ר"ה שהוא לפנינו בכ"י פארמא ס"י קל"ם וגם בסופו חסר הרכה, כי סיים בשני וחמישי שכ"ד של מעלה ושל מטה שוין מרבין בתפלה ובתחנונים, והוא בכ"י פארמא התחלת ס"י ת"ח ולא העתיק יותר.

והוספתי את החסר עד ס"ס שכ"ד עפ"י ספר הסדרים ומח"ו צד 205 כמו שהעירותי שם בהערה ג, ומכאן ואילך גם ע"ס כ"י ב, ושם חסר מן ס"י שכ"א עד ס"ס שכ"ד, עיין כס"י שכ"א הערה א' ונס"י שכ"ה הערה א'.

גם כס"י שס"א מתחיל והבא להטביל כלים קודם, ולא נמצא יותר וחסר תשלום הסימן שהשמיט המעתיק, והוספתי הסיום כמו שהוא בכ"י ב' ובסדרים ובאיסור והיתר ובהארה ח"ב ס"י כ"ג ובמח"ו צד 256.

עוד כס"י שפ"ד באמצע המאמר, אחרי המלות שאינן אלא ספירת דברים, הובא ר' שמואל הרביעי, וחסר דף שלם מן מלת בעלמא עד סוף הסימן וס"י שפ"ה יפ"ו שפ"ז שפ"ח שפ"ט עד (ר') שמואל הרביעי והוספתי בפנים, ונמצא לנכון בכ"י ב' ונס"י הסדרים, עיין שם ס"י שפ"ד הערה ה'.

וכן כס"י שצ"ד אחרי המלות ועברתי והכיתי מיעוטי ניהו, הוספתי מאמר שלם החסר שם, אמרו כשירד רבון העולמים כו', ונמצא בכ"י ב' ובמח"ו צד 293.

עוד כס"י ת"א בספק של ר"ת, שהוא מס' הישר ס"י שפ"ג, אשר נוסף אל הסדור, מסיים הכי אמר רב, וחסר כל הסיום ונמצא לנכון בכ"י ב' כמו שהוא כס"י הישר שם. ס"י תפ"ו ת"ר אין מקדשין אלא על היין ואין מברכין אלא על היין, ואחר זה מתחיל וקורין בתורה בשני ובחמישי, וחסר דף שלם עד ס"ס תצ"ה ונמצא לנכון בכ"י ב' והוספתי בפנים.

ס"י תק"ב וכך אמר רב נטרונאי גאון, חסר בהתחלה מאמר גדול והוספתי בפנים ונמצא לנכון בכ"י ב' בסדור רב עמרם גאון ובמח"ו כמו שהעירותי שם. סוף ס"י תק"ג אחר הסיום יכול להתבונן, נמצאים ב' שורות בלתי מובנים כלל י"ט ח"ו כו' יביאו לזיתן ויכרו עליו חברים, אולם פה חסר מאמר שלם והוספתי בפנים ס"י תק"ד וס"י תק"ה ונמצא לנכון בכ"י ב' ובמח"ו ס"י קכ"ח וקכ"ט צד 99, עיין ס"י תק"ד הערה א'.

ס"י תקל"ח אחר הסיום אינו מוציא את הרבים ידי חובתן חסר מאמר גדול ס"י תקל"ט וס"י תק"מ והוספתי עפ"י כ"י ב' ומח"ו צד 191.

ס"י תקס"ז אחר המאמר הרי זה משובח הובא ומסקנא דשמעתא דמילתא דרי יוחנן דחובה קאמר לה, ואין לזה שייכות כלל לסיום המאמר שלפניו, רק חסר דף שלם ונמצא בכ"י ב' וכן במח"ו צד 239 אחר המאמר הרי זה משובח הובא על כל המתים כולן רצה חולץ ובסוף סיום ומסקנא דשמעתא דמילתא דרי יוחנן בחובה קאמר לה, והוספתי כל המאמר לפנים הספר, עיין ס"י תקס"ז הערה ד'.

ס"י תרכ"א חסר והוספתי עפ"י כ"י ב', עיי"ש הערה א'.

גם נמצאו בכ"י הוספות אשר נוספו אח"כ, ס"י שצ"ח, שצ"ט, ת' אשר נוספו מר' יצחק בר דורבלו ונמצא שם שחתם שמו, "יצחק", ואני יצחק" והביא שם את ר' שמואל שהוא הרשב"ם, והוא ר' יצחק בר דורבלו אשר הוסיף הרבה במחזור ויטרי. גם ס"י ת"א הוא הוספה מס' הישר לר"ת ס"י שפ"ג, ועל השינויים שבין כ"י זה לכ"י ב' העירותי במקומותם למושיבותם.

(ב) תכונת כתב יד ב.

הכתב יד אשר אכנהו כתב יד ב' היה מלפנים ביד הרשד"ל ז"ל. באגרות שד"ל (צד 231) הביא כי קנה כתב יד על קלף נכתב בשנת מ"ב לאלף השישי, והוא חסר בתחלה וסוף. מ"ז דפים שכתחלתו הם סדור רש"י ז"ל (ובמבוא לספר האורה צד 60 העתקתי את דבריו). ובאגרות שד"ל צד 235 הביא ליקוטים מסדור רש"י בכתב יד ההוא. ובגליון שם בהערה ב' העיר החכם רשז"ה ז"ל, "הכ"י סדור רש"י הוא כעת ביד"י וגם בהערותיו לתולדות רש"י למהראה"ו [בית תלמוד ש"ב ע' 296] כתב, "סדור רש"י היה נמצא ביד הרשד"ל וכעת הוא ביד"י אבל כרשימה שלו, "קהלת שלמה" לא נמצא בין כתבי יד שהיו בידו אשר נמכרו לראמסנאט (וכעת הם בבית המדרש לרבנים בלונדון), שאלתי וחקרתי ואין מגיד לי איפה נמצא הכתב יד, ומגלגלין זכות ע"י זכאי, כי נודע לי ע"י הרב החוקר הרש"ז שעכטור העומד בראש בית המדרש לרבנים בניוארק שהחכם Rev. Dr. C. Taylor בעיר קאמברידז באנגליא קנה הכ"י מיד רשז"ה ז"ל וכשמעי זאת ערכתיו מכתב בקשה אל החכם הנכבד הג"ל והוא בשוכו וחסרו נעתר לשאלתי וישלח אלי את הכ"י להשתמש בו ועשיתי לי העתקה ממנו, ואני נותן לו תודה וברכה על הטוב והחסד אשר עשה עמדי.

הכתב יד כתוב על קלף בתבנית פאליא והתחלתו הוא סדור רש"י (1) מכיל מ"ז דפים, בכל צד ב' עמודים, ועולה ס"ה 188 עמודים, בכל עמוד 42 שורות, בסוף סיים הסופר: בשנת ב"ם לפרט סידור רבינו שלמה נחרט, ואח"כ בעמוד השני כתוב: רש"י נאסף לעולמו בשנת ס"ד למאה תשיעי של אלף חמישי, והיינו שנת ד"א תתס"ה לפרט, ומימך ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם [ישעי' ז' ח'], ורבינו חם בשנת ל"א למאה עשירי של אלף חמישי [ד"א תתקל"א] ומימך ויאמר אלהים א"ל יעקב [בראשית ל"ה א']: סליק:

(1) בקובץ הזה נמצאו עוד כתבי יד אחרים, מן צד 48 עד צד 184 ע"ג הוא מדרש שוהר טוב מכיל 848 עמודים (מן המדרש שו"ט ה"י לי העתקה, עיין מבוא למדרש שו"ט) ואחר סיום מדרש שו"ט מתחיל מן דף 134 ע"ג עד דף 167 ע"ג קיצור ספר התרומה וכתוב בתחלתו באתי לקצר מתוך ס' התרומה למען ירוץ הקורא בו למצוא מיד הפרקים בלא אורך ראיות כמו שסדרם בסדר לפני רבינו הקדוש הרי' יצחק ברי' שמואל זצ"ל (הוא בודאי ר' יצחק ברי' שמואל מונסיורא הנודע בשם ר' יצחק הזקן [בן אחותו של הרשב"ם ור"ת] בעל התוספות ונקרא ג"כ רבינו הקדוש, ורבינו ברוך בר יצחק בעל ספר התרומה ה"י תלמידו של רבינו יצחק הזקן, והקיצור מספר התרומה הג"ל הנמצא בכ"י מסודר בסדר אחר מספר התרומה הנדפס). ואח"כ מתחיל בקובץ מן דף 167 ע"ג עד דף 186 ספר איסור והיתר (אולי הוא לר' יצחק מורא ז"ל). ומן דף 186 עד דף 198 נמצא איסור והיתר בחרוז עם פירוט, הוא איסור והיתר להרב ר' מרדכי שהביא בעל' אוצר הספרים (אות א' ס' 877) שנמצא ס' איסור והיתר בחרוזים בכ"י רד"א, והעיר שם כי ביד הרשד"ל נמצא ג"כ איסור והיתר בחרוזים, ובזוהרי כוון למה שנמצא בקובץ הזה. ובאוצר הספרים אות ה' ס' 883 הביא וז"ל ה' שחיטה ובריקה ומטרות בחרוזות בסדר א"כ להרב המרדכי ז"ל עם ס' ה"ר יוחנן ב"ר יוסף טעויות, (ראה מה שכתב אודותיו מהר"ש כהן בספרו על המרדכי ע' 89 וכו'). ואח"כ נמצא בכ"י מן דף 198 עד 204 פירוש הסידור מבבל הרוקה ובסוף הסר.

בסדרו רש"י חסר ההתחלה ומתחיל במלות: האורז דאמרינן התם לסניו בורא פרי האדמה ולבסוף ולא כלום. והוא נמצא בכ"י א' (כ"י פארמא) בסוף סי' קכ"ו וחסר מן סי' א' עד סי' קכ"ו אשר נאבדו הגליונות של הכ"י באורך הזמן. אבל בתוך הכ"י הזה מונחים איזה עלים כתובים על נייר בכתובה אחרת מן נוף הכ"י, וכתוב על גליונות קמנות וקשה הקריאה מרוב זקנה, ומתחיל: „בסייע דשמיא אחל לכתוב סידור רבינו שלמה בר יצחק זכר צדיק לברכה" ואח"כ כתוב תניא היה ר' מאיר אומר כי, כמו שהוא לפנינו בכ"י א', והסיום בהגליונות ההם ד' כרעיות כנגד ד' שמות ישיש בססוק זה [כי] מפורח שמש עד מבוא גדול שמי בנוים ובכל מקום (מוגש ומוקמר) [מוקמר מוגש] לשמי ומנחה טהורה כי גדול שמי בנוים אמר ה' צבאות [מלאכי א' י"א]. ואין ספק כי החל סופר אחר להעתיק את החסר והעתיק רק ההתחלה והוא בכ"י א' באמצע סי' י"ב, ויותר מזה לא העתיק.

והנה כאשר הבאתי מתחיל בכ"י ב' מן מלת האורז (שהוא בכ"י א' כסי' קכ"ו) והולך כמו בכ"י א' עד סוף סי' קל"ד המסיים וכן נהג רבינו מנחתו כבוד. וסי' קל"ה (מכ"י א') ר"ה והשלוש מצות וסי' קל"ז ר"ה המבשל כמה תבשילין ביו"ט נמצאים בכ"י ב' בסוף ה' פסח, וסי' קל"ז (בכ"י א') ר"ה במס' ע"ז עד סוף הסימן לא הובא בכ"י ב', ומתחיל מן סדר ר"ה שהוא בכ"י א' סי' קל"ט וסוכה הולך כמו בכ"י א', רק אחר סיום המאמר מן סי' קס"ג (לפנינו בכ"י א') נמצא בכ"י ב' הוספה „ורבי יעקב זצ"ל בן רבי מאיר הנהיג במקומו לתקוע קשר"ק לזכרונות ולשופרות כמו למלכות כו"ו עד זהו כפי מנהגינו, והעתקתי את ההוספה בהערה י' מס' קס"ג. ומכאן ואילך הוא כמו בכ"י א', רק בסוף ה' סוכה שהוא לפנינו בכ"י א' סי' ישיח נמצא בכ"י ב' ספק מרבינו יעקב ב"ר מאיר ז"ל (הוא יר"ת) בענין מין כמינו, והוא בכ"י א' סי' ת"א, והיא הוספה אשר נוספה אל הסדר ולקוחה מס' הישר לר"ת סי' שפ"ג, ואין ספק שהיו הגליונות בלתי מבורכים והביאם בכ"י ב' במקום. ואחר הסיים מן ההוספה היא מספר הישר הובא אחר זה בכ"י ב' סדר י"ז בתמו, שהוא בכ"י א' סי' ת"ב ת"ג ת"ד ת"ה. ובסי' ת"ה בסופו נמצא בכ"י ב' הוספה „זה דילנתי לעיל וכיון שהוא כבר שמחה כך אומר לה דרשו ה' בהמצאו ושוכה עד כדי שאומר לך במהרה, לך נראה כמו שאומר רבינו תם וסמוך נחמה לנחמה ואמר שוש אשיש לפני ראש השנה, ובצום גדלי' דרשו, ובשבת שבין ר"ה ליו"ט שוכה, הרי סימן שד"ש, ולהאזינו וידבר, שירה לשירה, וזה כשהמלך בא בכ"ג, שלמה בן הרב ר' יעקב זצ"ל" (הוא בן ר"ה) ואח"כ הובא מן סי' ת"ז ואילך עד סוף סי' תל"ד (א) המסיים מפני ריחו שיהא נודף ריח טוב יותר, ואח"כ נמצא בכ"י ב' סדר שכתות כך הוא ת"ר לא יאכל אדם בערבי שכתות ובערבי ימים טובים מתשע שעות ולמעלה, וזה הוא בכ"י א' אחר הלכות עירובין כסי' תע"ג.

וגם כ"י ב' נלקח בחסר כמו שתראה. בהתחלת המאמר מס' שכי"א (בכ"י א') נמצא בכ"י ב' רק שורה אחת ומסיימת מפני כבוד הציבור, ומכאן ואילך חסר כל המאמר ונשמט דף שלם וחסר גם סי' שכי"ב שכי"ג שכי"ד, ע"י בסדרו סי' שכי"א הערה א'. גם חסר בכ"י ב' כל המאמר מס' שצ"ז (מכ"י א') ומתחיל מן סי' שצ"ח האילפס והקרייה, עיין בסדרו סי' שצ"ז הערה א'. גם חסר כל המאמר מס' שצ"ט, ובסי' ת' מתחיל באמצע הסי' אמר רבא הלכתא, ושם הובא אמר רב הלכתא. וכן בד"ן צדקתך צדק.

שהוא בכ"י א' ס"י תקנ"ו, חסר בכ"י ב' דף שלם ומסיים משום כבודו של משה שנפטר כאותה שעה, ואח"כ הוכח אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפילות כו', ובין הסיום כאותה שעה ובין אמר ר' חייא חסר דף שלם, ונמצא בכ"י א' ובספר הסדרים, וחסר עד התחלת ס"י תקכ"ב.

עוד שם אחר הסיום ותירוהו ותחזוק בצירוף הברכות, שהוא בכ"י א' בסוף ס"י תקכ"ד, מתחיל בכ"י ב' אין מדילין על הפת כל עיקר, חסר מאמר שלם מן והכי אמר רב נטרונאי גאון, שהוא בכ"י א' ס"י תקכ"ה, עד אין מדילין על הפת כל עיקר, שהוא תוך ס"י תקכ"ו.

עוד שם אחר הסיום יבדיל אשיכרא, שהוא לפנינו בכ"י א' סוף ס"י תקכ"ח, חסר מאמר שלם אמר ר' תחליפא אמר שמואל, שהוא לפנינו בכ"י א' ס"י תקכ"ט, וחסר כל המאמר מסי' זה ומתחיל מן ס"י תק"ל והכי שדר רב נטרונאי גאון.

עוד שם אחר הסיום מן וכן עמא דבר, שהוא לפנינו בכ"י א' בס"י תק"ל, מתחיל בכ"י ב' ומי שצריך לעשות מלאכה כמו"ש, שהוא לפנינו בכ"י א' ס"י תקל"א, וחסר מאמר שלם הנמצא בכ"י א' מיהו משונה הוא יום הכפורים משבת כו' עד סוף הסימן. עוד שם חסר כל סימן תקל"ג ועל הנר שמדליקין בבית הכנסת עד סוף הסימן מנהג יפה הוא וישר כחו.

עוד שם חסר ס"י תקל"ו ונמצא בתשובות הגאונים סייע למורי צדק כו', וגם ס"י תקל"ז עד סופו, המסיים וכן הלכה כשתי ישיבות, וגם ס"י תרפ"ו ליתא בכ"י ב'. וכן חסרים עוד מאמרים קטנים והעירותי עליהם במקומם. והכ"י הזה מלא שיבושים ולא נעתק מכ"י א', וכן הכ"י א' לא נעתק מכ"י ב', והם משונים קצת זה מזה.

ג) תכונת כתב יד ג'.

הכתב יד הזה נמצא באוצר הספרים במינען קובץ 28/5 ומכונה ספר הסדרים לרש"י ז"ל¹) ומרה"מ ששיינשניידער כתב ברשימה שלו מכ"י של אוצר הספרים, דברים קצרים „סדרים של רבינו שלמה (רש"י) וססקי הלכות. בהתחלתו כתוב: א"ר ברכיה מלך משגר פרוזודג"א כו' ובסוף כתוב ועל כן קבעו רבותינו אשר יצר ומסליא לעשות וזהו עושה נפלאות" ותכונת הכ"י לא הודיע, ואשר הביא בסוף הספר כתוב²) על כן קבעו רבותינו כו' זה הוא בסוף ס"י תני"ח ע"פ כ"י א', אבל אחר זה נמצא ג"כ בכ"י הזה ה' טריפות (מסי' תקפ"ג עד ס"י תר"ד) ותיקון נקיות הבשר (ס"י תרפ"ז) וכתב בסופו „סליק נקיות בשר דרבינו שלמה" ואח"כ מתחיל אמר שמואל חמשה דברים אמרו חכמים סבין קערה כבה, סולת, דגים ועופות, ואח"כ חתום שלמה בר

¹ הקובץ הזה מכיל: א) ס"י הרד"ק על ספר בראשית. ב) פשטים ופרושים על התורה מר' יעקב מווינא (נדפס ע"י ר' מנשה גראססבערג, מנצא תרמ"ח לפ"ק). ג) ספר ריואל. ד) אמרי שפר (עיון אוצרים אות א' ס"י 888, ומה שהביא שם כי נמצא גם כמינען 28/5 יש לתקן 28/4). ה) ספר הסדרים הנ"ל. ו) בעל כנפים מר' יוסף ב"ר חיים, שרשי לה"ק (עיון אוצרים אות ב' ס"י 628).

² במבוא לס' האורה צד 86 יש לתקן במקום בסוף הספר כתוב א"ר ברב"ל ציל בסוף הספר כתוב על כן קבעו רבותינו כו'.

יצחק, והסופר כהב. סידור רבינו שלמה נשלם שבה והודאה לאלהי עולם. וראיתי באוצר הספרים לכן יעקב (אית ס' ס" 208) שכתב וז"ל: סדרים של רבי שלמה (רש"י) ופסקי הלכות דינים ברוב ש"ע א"ח ובתוכם כמה שערים מדיני טריפות וכמה ישות' מרש"י, כתב יד מינכען 27/3 [צ ל 28/5] ואולי הוא ספר הפרדס שלו עכ"ל. אולם לא כוון אל האמת ואין זה ספר הפרדס. העתקה מן ס' הסדרים מכ"י זה היתה נמצאת אצל המנוח רשז"ה ז"ל (קהלת שלמה ס' 162) ובין כ"י שלו אשר מבר לראמסנאט נמצאה ההעתקה הדיא וכעת נמצאים הכתבי יד בלונדון בבית הסדרש לרבנים דשם (רשימת החכם הירשפעלד ס' 125) ויאוח הרב מוהר"ם ד"ר פריעדלענדר לבקשתי לשלוח לי את הכ"י ועשיתי לי העתקה ממנו.

והנה כ"י זה ספר הסדרים הוא סדור רש"י וכן סיים בסופו „סידור רבינו שלמה נשלם” וגם הכ"י הזה נלקח בחסר וחסרים בהתחלתו הרבה דפים אשר נאבדו באורך הזמן, ומתחיל א"ר ברכיה מלך משגר פרוודרג"א [צ"ל פרוודונמא] למדינה כו, והוא לפנינו בכ"י א' ס' י"ז ע"ש הערה ג' ונמצא גם בכ"י ב' וכמתחזר ויטרי ס' י"ב צד 12.

והנה בסדרים המאמרים הם בסדר נכון ומתוקן יותר מבסדור שלפנינו שאין סדר למשנה, והמעט כי הדינים היו נכתבים קונטרסים ותלמידי רש"י סדרום כאשר נראה בעיניהם, זה מוקדם וזה מאוחר, או הסופרים לא שטרו הסדר. ויען כי בספר הסדרים לא נרשמו ציונים, לכן קשה מאד לציין כל המאמרים מהסדרים אשר הם ערוכים בסדור כאופן אחר, ובמבוא להאורה ס' כ"ו ע' 86 וכו' הראיתי תוכנו ומהותו.

ד) מלות לועזיות המובאות בסדור.⁽¹⁾

1) עמוד 55 ס' ק"ג: טרייש, וברש"י תענית דף כ"ד ע"ב איתא: דייסא Die altfranzösischen שלעסמינער במהרתו: Wörter im Machsor Vitry, Mainz 1899 ע' 27 ס' 1 הוא בלשון צרפת הישנה⁽²⁾ tragiée ובלשון רבים tragiées וזהו טרייש שלפנינו, ובלשון צרפת החדשה⁽³⁾ dragée שענינו: Zucker-Naschwerk ועי"ש בסדור הערה ב' שהבאתי פירוש אחר למלת טרייש, אמנם שני הסתורנים אינם נכונים!

2) שם ושם: קראילש, נראה שצ"ל ורמשיילש (עי"ש הערה ב'), בלצהיי vermiesel (?) ובלצהיי"ח vermischelle (שלעסמינער שם), ועי' לקמן ס' ק"ז (ורמשיילש) ופי' שצ"ה (ורמשיילש).

3) ע' 57 ס' ק"ז: טריילא, נראה שצ"ל טרייש שהבאתי לעיל ס' 1 כדאיתא בפרדס ובמח"י, עי"ש בסדור הערה ג' ועי' לקמן ס' 18.

(1) עפ"י עצת הרה"ח מהר"ד סימאנסען ג"י, מנהל הראשי דחברתנו חברת מקיצי נרדמס, שהרה"ח פני הרה"ח ר' ישראל הלוי בפריש לסו"ס עינו על המלות הלועזיות שבסדור רש"י ותשואות הן חן לו כי הואיל להתחקות על שרשי הלעזין, אשר בלשון צרפת הישנה יכורהם, וענה נדעה נרדפה לדעת פתרוגם.

(2) מכאן ואילך נרשם בר"ת: לצהיי.

(3) בר"ת: לצהיי"ח.

- (4) שם בסוף העמוד: שופש, בלצה"י soupe ובלצה"ח soupe (שלעסנינער שם ס' 3) והוראתו: Wein- oder Wassersuppe mit Brotschnitten.
 (5) ע' 58 ס' ק"יח: שלשא, בלצה"י salse ובלצה"ח sauce, וראה מש"כ שלעסנינער בס' 113.
- (6) ע' 59 ס' קכ"א: סורשי, נראה שצ"ל סוריז והוא בלצה"י poré ובל"ר porés (וכצ"ל שם בהערה ג!) ובלצה"ח poireaux שענינו Lauch והו המשך המאמר: כרתי [דהיינו] כרישין [בלשון התלמוד, שהם] סוריז בלע"ז, וכן הובא לקמן בסדר ע' 139 ס"ס ר"צ: כרתי כרישין שקורין סוריז וכדאיתא ברש"י סוכה ל"ד סוף ע"ב ולהיפוך נבבא בתרא דף י"ח ע"א ואת הכרישין פירש"י כרתי סוריליש = porele בלצה"ח ולקמן ע' 186 ס' שפ"ג כתב: או קסלוטות סוריז. ועי' מש"כ הח' לעוו כמאמרו: Pflanzenennamen bei Raschi בס' ברכת אברהם (ס' הויבל לכבוד הח' מהר"א ברלינר) ע' 247 ס' 85.
- (7) שם ושם: אפיא ולקמן ע' 186 ס' שפ"ג: אפך. בלצה"י apje ובלצה"ח ache שהוראתו: Sellerie (שלעסנינער ס' 6 ולעוו שם ע' 236 ס' 21).
- (8) שם ושם: צרפויל צ"ל צרפויל, כדאיתא במח"ו (עיי"ש בסדר הערה ד) ולקמן ס' שפ"ג אחא: צרופילא. בלצה"י cerfueil ובלצה"ח cerfeuil וענינו Gartenkerbel, ein Suppenkraut (שלעסנינער ס' 7 ולעוו ע' 250 ס' 102).
- (9) שם ושם: כרישין, בלצה"י והחדשה cresson (שלעסנינער ס' 8 ולעוו ע' 252 ס' 113).
- (10) ע' 60 ס' קכ"ז: אובלירש, צ"ל אובלידש, וכ"ה בסירש"י בראשית ט' ט"ז בכ"י שהיו לעיני הח' מהר"א ברלינר בספרו זכור לאברהם (מהדורא תנינא, תרס"ה) ע' 439 וכצ"ל נמי בספרם ס' פ"ו אובלידש = oblides ובלצה"ח oubliées והוראתו: Hohhippe.
- (11) שם ושם: קנשטילש, צ"ל קנטילש, בלצה"י chantels ובלצה"ח chanteaux (שלעסנינער ס' ס"ו). אמנם הוראתו: חתיכות סה גדולות, לא יתכן בנדון שלפנינו!
- (12) ע' 69 ס' קכ"ב: גלו"ד = glu (= Vogelleim).
- (13) ע' 70 ס"ס קכ"ג: דורש = durs (?) ועי' מש"כ שלעסנינער בס' 90.
- (14) ע' 72 ס' קכ"ט: שרפ"א. כבר הבאתי שם בהערה ה' שהיא מלת serpe וכ"ה ניכ בלצה"י וענינו Gartenmesser, Hippe.
- (15) ע' 74 ס"ס קכ"י: קונסלייך = complaints בחסרון ט"ן השנית ובלצה"ח (Klagen =) plaintes, ראה מה שכתב Godefroy באוצה"ש: Dictionnaire de l'ancienne langue française II, 293.
- (16) שם ושם: רציין, ע"י מה שכתב שלעסנינער בס' 93 ודבריו אינם נראים.

- (17) ע' 111 סי' רכ"ט: קריישול = croisuel. ראה מה שכתב Darmesteter, Reliques scientifiques s. v. creuset ושלעסנינער סי' 43.
- (18) ע' 113 סי' רל"ג: הודלה עליה את הגמן מרייל"א בלע"ז (כ"ה ככ"ב) וכ"ה במירשי סוכה מ' ע"ב ועיי"ש דף י"א ע"א במשנה. וטרייל"א = treille (= Weinlaube(?)), ועי' לעיל סי' 3.
- (19) שם ושם: ואת הקיסום אירא בלע"ז (בכ"ב) וכ"ה ברשי' סוכה מ' ע"ב וזהו edre ובלצה"ה lierre (= Epheu) וברשי' סוכה דף י"א ע"א במשנה איתא: אירא = ierre, ere ראה מש"כ לעו שם ע' 235 סי' 9.
- (20) ע' 114 סי' רל"ה: ארב"א מלקיריא = erbe felchiere ובלשון צה"ה herbe fougère (= Farnkraut). שלעסנינער סי' 95 ולעו ע' 236 סי' 22.
- (21) ע' 119 סי' רמ"ז: אוכריץ, ציל אוכריץ, כדאיתא ברשי' סוכה י' סוף ע"א, ובלצה"ה ovraigne (= Werk(?)), ראה מש"כ שלעסנינער סי' 99 ובכור לאברהם ע' 439 ד"ה אוכריינא.
- (22) שם ושם: גלינקשק"ש. עי' מה שכתב שלעסנינער סי' 180.
- (23) ע' 123 סי' רנ"ה: ציצובליש, ציל צינצל"ש, כדאיתא ברשי' סוכה כ"ז ע"א, וראה מש"כ שלעסנינער סי' 101. ונגזר מהסעל cincer שכולל המושג קס"צה [Godefroy II, 136—7].
- (24) ע' 124 סי' רנ"ח: מלש, כבר כתבתי שם בהערה ז' שהיא בל"צ pelle ובלשון רבים pelles (= Schaufel).
- (25) ע' 125 סי' רס"א: למש = lates (= Latten) וכ"ה לקמן סי' רס"ו.
- (26) ע' 130 סי' רע"א: קורדוי"ן, ציל קורוי"ן = codoin ובלצה"ה coing (= Quitte), ועי' מש"כ שלעסנינער סי' 104 ולעו ע' 250 סי' 103.
- (27) שם ושם: מלצדי"ש, ציל מלמריש ועי' לקמן סי' 31 וסי' 32 וראה מש"כ שלעסנינער כסי' 105.
- (28) ע' 133 שורה 5: ונטל"ר = venteler (= in der Luft schwingen) שלעסנינער סי' 106.
- (29) ע' 134 סי' רע"ט: אשקומא = escoupe (= Besen), ראה מש"כ שלעסנינער סי' 107.
- (30) ע' 135 שורה 10: פיישייר וככ"ב פשו"ה, וצ"ל פשויר = fosuir (= Grabscheit, Spaten) ועי' מש"כ שלעסנינער סי' 108.
- (31) ע' 136 שורה 2: פלייש; צ"ל פליישמא כדאיתא ברשי' שמת י"ח י"ה, ויקרא י"ט י"ט (מלישמא) ועין לעיל סי' 27 ובסי' הבא.
- (32) ע' 138 סי' רס"ה: מלצר"א, צ"ל מלטר"א = flétri.
- (33) ע' 139 סי' ר"צ: חיינא, צ"ל רוינא = Flechte (= roigne an Bäumen).
- (34) ע' 140 סי' רצ"ג: פילוי"ר צ"ל פילון = pilon (= Stössel).
- (35) ע' 142 סי' רצ"ו: קוטסריי"ש, צ"ל קוטסריי"ש = contrefait (= missgestaltet), שלעסנינער סי' 111.

- ampoule בלצה"ח ampoule = שם סי' רצ"ז: אונפילי"א = (36)
וברש"י ויקרא כ"ו ט"ז אנופוליש.
- (37) שם ושם: פלוט"א = pelote (= Ball, Knäuel) שלעסנינער
ע' 49 סי' 70.
- (38) שם ושם סורמ"א = forma.
- (39) ע' 176 סי' ש"ם: מולציריל (עיי"ש הערה ו) וכ"ה לקמן ע' 300
סי' הרכ"ט בכ"ב ובס' הסדרים, אמנם בכי"א איהא: מולצין (עיי"ש הערה ג)
וצ"ל: מולינט = molinet ובלצה"ח moulinet (= kl. Mühle) (שלעס-
סיננער סי' 57).
- (40) שם סי' שס"א: פלוטיר"א = plumière (?) ראה מה שכתב
שלעססיננער סי' 58.
- (41) ע' 177 סי' שס"ג: אלום = alum ובלצה"ח alun (= Alaun).
- (42) ע' 183 סי' שע"ט: פורסין (עיי"ש הערה ב') = porpée ובלשון
צה"ח pourprier וראה משיב שלעססיננער סי' 61 ולעו ע' 246 סי' 82/3.
- (43) ע' 186 סי' שס"ג: כפני (עיי"ש הערה ב) וצ"ל רפנא = rafne
(Rettig =)
- (44) שם שם: איגרא, צ"ל אירונא = erugue (שלעססיננער סי' 63)
ולעו ע' 234 סי' 6.
- (45) שם ושם: חנא, בס' הסדרים: או דונא, בפרס סי' קל"ב: או רינא.
ולדעת הרה"ח מהריד סימאנסן כולם עולים בקנה אחד וכוונתם לומר: גרינא
[דהיינו] אירונא [בלע"ז], והמעתיקים גרעו והוסיפו והחליפו האותיות זה בכה, וזה
בכה, כדרכם לפעמים בלעזים אשר לא ידעום. ופחרונו: erucague ובלצה"ח
(Stachelmeersenf =) erucage.
- (46) שם ושם: אפיד, ע"י לעיל סי' 7.
- (47) שם ושם: צרופילא, ע"י לעיל סי' 8.
- (48) שם ושם: איילנדרא = eliandre ובלצה"ח coriandre (שלעס-
סיננער סי' 64 ולעו ע' 235 סי' 15).
- (49) שם ושם: פורש, ע"י לעיל סי' 6.
- (50) [בס"י שפ"ז הערה ב' הבאתי פהרונים למלות הלועזיות שהובאו בפרס
סי' קל"ב. ע"ד קרשפילא ע"י משיב שלעססיננער בס"י 66 ולעו כע' 252
סי' 114. וע"ד סרוביא ע"י שלעססיננער סי' 60 ולעו סי' 74. ע"ד ודיילא
ע"י שלעססיננער סי' 67 ולעו סי' 44. אמרפיל ע"י שלעססיננער סי' 68
ולעו סי' 18. ופופרץ ע"י לעיל סי' 42].
- (51) ע' 194 שורה 2: איישל"ש = aisselles (?)
- (52) שם ושם: קרשפלי"ש = crêpes (?) (= Krausbrote, Backwerk).
- (53) שם ושם סרשר"ש = présures (= Käselab ?).
- (54) שם ושם: ורמשייל"ש. ע"י לעיל סי' 2.

LXV

מבוא

- (55) ע' 220 שורה 5: גומא = gomme (= Gummi).
(56) שם שורה 7: גלמא וכיה ברשיי ניטין סי"ט סוף ע"א ר"ה חלבניתא
דובשניתא, חלבנה מתוקה שקורין גלמא. ועי' מש"כ לעזו שם סי' 39.
(57) שם שורה 10: מרה = myrrhe.
(58) שם שורה 11: אשפיק = aspic (שלעסנינער סי' 19 ולעזו סי' 27.
(59) שם שורה 12: מדאה, צ"ל רודא (כמו שכתבתי שם בהערה י"ז).
בלצהיי rude ובלצה"ח (= Raute); שלעסנינער סי' 20 ולעזו סי' 116.
(60) שם שורה 18: איצאה וגוונא (עיי"ש הערה י"ט) וראה מש"כ בזה
שלעסנינער סי' 21 ולעזו סי' 23.
(61) ע' 288 סי' תקצ"ט: רמ"ה ובפרדס סי' רל"ב: וקורין אותו בלשון
לע"ז רמא ובלשון כנען צשקא ובלשון עברי כף הירך ובמ' האורה ריש ע' 133
שקורין רמילה = rotule (= Kniescheibe); ע"ז העירני הרה"ח מר"ד
סימאנסען נ"י.
(62) ע' 291 סי' תרי"א: הריג"ש = harengs (= Heringe).
(63) ע' 300 סי' תרכ"ט: מולצין, עי' לעיל סי' 39.
-